

КРАЈ РАТА, СРБИ И
СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Volume CXCII

DEPARTMENT OF HISTORICAL SCIENCES

Book 41

THE END OF THE WAR, SERBS AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA

Proceedings of the International Conference held on
November 29–30, 2018

E d i t o r

Academician

MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 41

КРАЈ РАТА, СРБИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног 29–30. новембра 2018.

У р е д н и к

академик

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж 500 примерака

Штампа
Планета ириниј, Београд

ISBN 978-86-7025-908-9

© Српска академија наука и уметности 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Василије Ђ. Крстић

Михаило Војводић

Љубодраг Димић

Славенко Терзић

Мира Радојевић

Милан Терзић

Александар Растовић

САДРЖАЈ

Михаило Војводић ПРЕДГОВОР	13
Михаило Војводић ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ	15
Mihailo Vojvodić FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD: EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN QUESTION IN 1918	24
Зоран Лакић ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ ИСТОРИЈСКИ ПОДУХВАТ (ЗАВЈЕТ И ЦИЉ)	25
Zoran Lakić LIBERATION AND UNIFICATION IN 1918 HISTORICAL UNDERTAKING (OATH AND GOAL)	31
Славенко Терзић ВЕЛИКА НАРОДНА СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ 1918. ГОДИНЕ	33
Slavenko Terzić GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE IN MONTENEGRO IN 1918	41
Љубодраг Димић СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА И ФОРМИРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1918–1941)	43
Ljubodrag Dimić SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON THE END OF THE GREAT WAR AND FORMING OF YUGOSLAV STATE (1918–1941)	70
Мирослав Перишић О ОДГОВОРНОСТИ ЗА АТЕНТАТ У САРАЈЕВУ У СВЕТЛУ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА	73
Miroslav Perišić ON RESPONSIBILITY FOR THE SARAJEVO ASSASSINATION IN THE LIGHT OF HISTORICAL SOURCES	84

Љубинка Трговчевић ЈУГОСЛАВИЈА, ДА ИЛИ НЕ? СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ	85
Ljubinka Trgovčević YUGOSLAVIA, YES OR NO? SERBIAN INTELLECTUAL ELITE AND THE 1918 UNIFICATION	96
Мира Радојевић СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА О ФЕДЕРАЛИСТИЧКОМ УРЕЂЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1914–1918).....	97
Mira Radojević SERBIAN INTELLECTUAL ELITE ON FEDERALISTIC ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV STATE (1914–1918)	124
Ю. А. Петров РОССИЯ И ОКОНЧАНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, 1918–1922.	125
Јуриј Александрович Петров РУСИЈА И КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, 1918–1922.	137
Војислав Г. Павловић МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ У КОМЕ ЈЕ СТВОРЕНА КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	139
Vojislav G. Pavlović INTERNATIONAL CONTEXT IN WHICH KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES WAS CREATED.....	151
Никола Б. Поповић АНТАНТА И ПИТАЊЕ РАЗБИЈАЊА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.....	153
Nikola B. Popović ENTANTE AND THE QUESTION OF BREAKUP OF AUSTRIA-HUNGARY IN 1918.....	175
Arpad Hornyak THE BEGINNINGS OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAV DIPLOMATIC RELATIONS AFTER THE END OF THE WORLD WAR I.....	177
Арпад Хорњак ПОЧЕЦИ МАЂАРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	186
Александар Растовић ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1917–1920. ГОДИНЕ	189
Aleksandar Rastović YUGOSLAV QUESTION IN THE BRITISH PARLIAMENT 1917–1920	204

Никола Жутић	
ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	205
Nikola Žutić	
THE IDEA OF GREATER SERBIA AND FORMING OF YUGOSLAVIA	220
Бранко Бешлин	
НЕМЦИ У СРЕМУ, БАЧКОЈ И БАНАТУ	
И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	221
Branko Bešlin	
THE GERMANS IN SYRMIA, VAČKA AND BANAT	
AND FORMING OF YUGOSLAVIA.....	232
Гордана Илић Марковић	
ФОРМИРАЊЕ ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕЂУРАТНОМ	
ПЕРИОДУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	
И РЕПУБЛИЦИ АУСТРИЈИ	233
Gordana Ilić Marković	
DIE HERAUSBILDUNG STAATLICHER IDENTITÄT IN DER	
ZWISCHENKRIEGSZEIT IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND	
SLOWENEN UND IN DER REPUBLIK ÖSTERREICH	248
Александар Животић	
ДОПРИНОС СРПСКЕ ВОЈСКЕ САВЕЗНИЧКОЈ ПОБЕДИ	
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	249
Aleksandar Životić	
CONTRIBUTION OF THE SERBIAN ARMY TO THE ALLIES' VICTORY	
IN THE WORLD WAR I.....	261
Елена Кострикова	
ВКЛАД РУССКОГО ВОЕННОГО КОНТИНГЕНТА	
В ОБЩУЮ ПОБЕДУ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ.....	263
Елена Кострикова	
ДОПРИНОС РУССКОГ ВОЈНОГ КОНТИГЕНТА	
ЗАЈЕДНИЧКОЈ ПОБЕДИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ.....	277
Милан Терзић	
СРПСКА УСТАНИЧКА АКЦИЈА ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ СНАГА	
ЦЕНТРАЛНИХ СИЛА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ	279
Milan Terzić	
SERBIAN INSURGENCY ACTIONS FOR DESTABILIZATION	
OF THE CENTRAL POWERS' FORCES ON THE MACEDONIAN FRONT	287
Далибор Денда	
ДОБРОВОЉЦИ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА	
СРПСКЕ ВОЈСКЕ 1918. ГОДИНЕ	289
Dalibor Denda	
VOLUNTEER CORPS IN THE FINAL OPERATIONS	
OF THE SERBIAN ARMY IN 1918	299

Горан Латиновић СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.	301
Goran Latinović THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918.....	319
Миљан Милкић СРПСКА ВОЈНИЧКА ТРАДИЦИЈА И СТВАРАЊЕ ВОЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918. ГОДИНЕ.....	321
Miljan Milkić SERBIAN MILITARY TRADITION AND FORMING OF THE ARMY OF SERBS, CROATS AND SLOVENES IN 1918.....	335
Боривоје Милошевић ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	337
Borivoje Milošević RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE ESTABLISHMENT OF THE YUGOSLAV STATE.....	351
Јована Шалјић Ратковић ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ.....	353
Jovana Šaljić Ratković ISLAMIC COMMUNITY AND THE CREATION OF YUGOSLAV STATEI	369
Владислав Пузовић ПОСЛЕДИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СРПСКО-РУСКЕ БОГОСЛОВСКО-АКАДЕМСКЕ ВЕЗЕ.....	371
Vladislav Puzovic CONSEQUENCES OF THE WORD WAR I ON SERBIAN-RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIA RELATIONSHIPS.....	382
Милош Ковић ТОМАШ ГАРИГ МАСАРИК И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	385
Miloš Ković TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE CREATION OF THE YUGOSLAV STATE.....	419
Владан Виријевић РЕПАТРИЈАЦИЈА СРПСКИХ ВОЈНИХ ЗАРОБЉЕНИКА ИЗ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	421
Vladan Virijević REPATRIATION OF SERBIAN PRISONERS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE FIRST WORLD WAR.....	433

Биљана Вучетић “SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” АМЕРИЧКИ ЦРВЕНИ КРСТ И СРБИЈА, 1916–1919. ГОДИНЕ	435
Biljana Vučetić „SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” THE AMERICAN RED CROSS AND SERBIA (1916–1919)	448
Драган Бакић РЕГЕНТ АЛЕКСАНДАР И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	449
Dragan Bakić REGENT ALEXANDER AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA	467
Ђорђе Ђурић ПРЕДСЕДНИК СКА ЈОВАН ЖУЈОВИЋ О УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА	469
Đorđe Đurić JOVAN ŽUJOVIĆ, PRESIDENT OF THE RSA, ON UNIFICATION OF THE SOUTH SLAVS	479
Борис Милосављевић СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	481
Boris Milosavljević SLOBODAN JOVANOVIĆ AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND THE FORMATION OF THE YUGOSLAV STATE	499
Љубомирка Кркљуш О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ.....	501
Ljubomirka Krkljuš ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION.....	509
Душко Топаловић ПИТАЊЕ ПРИЗНАЊА КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД СТРАНЕ СКАНДИНАВСКИХ КРАЉЕВИНА: ДАНСКЕ, НОРВЕШКЕ И ШВЕДСКЕ.....	511
Duško Topalović QUESTION OF RECOGNITION OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES BY THE SCANDINAVIAN KINGDOMS: DENMARK, NORWAY AND SWEDEN.....	518
Мирјана Стефановски ВЛАДАЛАЧКА ВЛАСТ ПО УСТАВНОМ ПРОЈЕКТУ ХРВАТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ.....	519
Mirjana Stefanovski RULING AUTHORITY AS PER CONSTITUTIONAL PROJECT OF THE CROATIAN COMMUNITY	535

Првослав Радић ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЏИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА	537
Prvoslav Radić VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY	551
Горана Раичевић СРПСКА КЊИЖЕВНА АВАНГАРДА И ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА	553
Gorana Raičević SERBIAN LITERARY AVANT-GARDE AND THE IDEA OF YUGOSLAVISM	566
Александар М. Милановић СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ	567
Aleksandar M. Milanović SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF CREATION OF YUGOSLAVIA	582
Рајна Драгићевић УТИЦАЈ СХВАТАЊА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ НА КОНЦЕПЦИЈУ РЕЧНИКА САНУ	583
Rajna Dragičević THE INFLUENCE OF ALEKSANDAR BELIĆ' VIEW OF THE SOUTH SLAVIC ISSUE ON THE CONCEPT OF THE SANU DICTIONARY	592
Ненад Николић ПРОБЛЕМАТИКА СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА У КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ ПАВЛА ПОПОВИЋА	593
Nenad Nikolić THE PROBLEMS OF SERBIAN AND YUGOSLAV IDEAS IN PAVLE POPOVIĆ'S LITERARY HISTORY	605
Мирослав Радивојевић ПРОМЕНЕ У РУСИЈИ И СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	607
Miroslav Radivojević THE CHANGES IN RUSSIA AND CREATION THE STATE OF SERBS, CROATS AND SLOVENES – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH.....	618
Љубинка Шкодрић КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И СУДБИНА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ДРЖАВНЕ АРХИВЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	621
Ljubinka Škodrić END OF THE WORLD WAR I AND THE FATE OF ARCHIVAL MATERIAL OF NATIONAL ARCHIVE OF THE KINGDOM OF SERBIA.....	635

Александар Марковић	
ГРАЂА АРХИВА СРБИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ И СТВАРАЊУ	
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914–1918.....	637
Aleksandar Marković	
ARCHIVAL MATERIAL OF THE ARCHIVE OF SERBIA ON	
UNIFICATION AND FORMING OF THE YUGOSLAV STATE 1914–1918.....	654
Слободан Бјелица	
ПЕРЦЕПЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И УЈЕДИЊЕЊА 1918.	
У ВОЈВОЂАНСКОЈ МЕЂУРАТНОЈ ЈАВНОСТИ	655
Slobodan Bjelica	
PERCEPTION OF LIBERATION AND THE 1918 UNIFICATION	
IN VOJVODINA'S INTER-WAR PUBLIC	666

СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.

ГОРАН ЛАТИНОВИЋ*

А п с т р а к т. – У раду је учињен покушај да се објасне околности под којима је српска војска ушла у Босну и Херцеговину и боравила у њој у новембру и децембру 1918. године, омогућавајући својим присуством национални и политички покрет који је довео до уједињења ових области са Краљевином Србијом, односно до њиховог уласка у састав Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Разматрани су распоред и јачина српских војних јединица у Босни и Херцеговини, као и пријем на који су наишле код тамошњег становништва. Рад се бави и ставовима нових органа власти у Сарајеву према српској војсци, затим политичким и војним настојањима из Загреба усмјереним ка Босни и Херцеговини, односом српске војске према њима, као и према покрету народних вијећа, посебно у вези са ратним циљевима српске владе и српске Врховне команде.

Кључне ријечи: Србија, српска војска, ослобођење, Босна, Херцеговина

Пробој Солунског фронта и брзо приближавање српске војске аустроугарским границама убрзало је слом њене армије, продубљивање унутрашње кризе и распад Хабзбуршке монархије.¹ У таквим околностима, у Загребу је 6. октобра 1918. основано Народно вијеће Словенаца, Хрвата и Срба, а 29. октобра исте године, као политичко тијело јужнословенских народа у Аустроугарској, раскинуло је све државно-правне везе са њом и прогласило Државу Словенаца, Хрвата и Срба. Народно вијеће СХС обавијестило је 31. октобра 1918. француску, британску, америчку, италијанску и српску владу да се на територији која је до тада била у саставу Аустроугарске конституисала Држава СХС, да је спремна да ступи у заједничку државу са Србијом и Црном Гором и да формално изјављује да се не налази у рату са савезничким државама.² Међутим, Народно вијеће СХС суочавало се, у тренуцима слома Хабзбуршке монархије, са проблемом војне подршке и проблемом Јужних Словена у аустроугарској војсци, па су се заштита територије и очување реда и мира наметнули као питања од највећег значаја. Народно вијеће СХС препоручивало је уочи 29. октобра 1918. и раскида

* Ванредни професор Универзитета у Бањалуци, имејл: goran.latinovic@ff.unibl.org

¹ Петар Опачић, *Србија, Солунски фронт и уједињење 1918*, Београд 1990², 400.

² Bogdan Krizman, *Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918*, Historijski zbornik, god. XIV, Zagreb, 1961, 180.

свих веза са Аустроугарском, да у свим важнијим мјестима буду основане јединице за народну заштиту, са задатком да чувају жељезничке станице и другу имовину. Премда се Народна гарда све до проглашења Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. није успјела развити у довољно јаку оружану силу, која би, као таква, била снага за заштиту од спољне опасности и истовремено подршка политици Народног вијећа СХС у будућим преговорима о уједињењу са Краљевином Србијом, војни одреди су ипак оснивани у појединим мјестима у словеначким покрајинама, Далмацији, Босни и Херцеговини.³

Српска војска, односно Тимочка дивизија њене Друге армије, приближавала се крајем октобра 1918. ријеци Дрини. Коњички дивизион добио је наређење 28. октобра да се креће ка Мокрој Гори и Вишеграду до Дрине, „ради хватања додира са непријатељем”. Три дана касније, Врховна команда српске војске издала је наређење да, по изласку српских трупа на Дунав, Саву и Дрину, треба војсци омогућити одмор, „после надчовечанских напора које је поднела”. У том циљу, наређено је и осматрање ових ријека, али са сасвим slabим јединицама, јер је процијењено да нема изгледа да ће непријатељ покушати нову офанзивну акцију према Србији. Командант Друге армије, војвода Степа Степановић, јавио је Врховној команди 2. новембра 1918. да је од официрске патроле из Мокре Горе добио извјештај да је једна непријатељска патрола пушчаном ватром протјерана са тог подручја и да су се чуле двије јаке експлозије у околини Вардишта, гдје су се налазиле двије непријатељске чете, али није примијењено њихово утврђивање. Претходница Тимочке дивизије извјестила је да су минирани сви мостови од Мокре Горе до Вишеграда и да је наређено муслиманском становништву да приликом наилаaska српске војске не напушта варош и своја села, јер се Вишеград неће бранити.⁴

Након проглашења Државе СХС, све њене војне послове требало је да води Одио за народну одбрану Народног вијећа СХС, на чијем челу се налазио Мате Дринковић, један од тројице секретара Предсједништва Народног вијећа СХС.⁵ Ово одјељење преузело је 1. новембра 1918. врховну команду над свим копненим и поморским снагама Државе СХС, који су прозвани Народном војском СХС, са укупно четири војна окружја. Планирано је да Треће окружје обухвати Босну и да му команда буде у Сарајеву, а да Четврто окружје обухвати Херцеговину и да му команда буде у Мостару. Треће окружје требало је да буде под командом подмаршала Теодора Бекића, а Четврто под командом генерала Адама Дурмана.⁶ Међутим, истовремено са

³ Миле Бјелајац, *Стварање војске Народног вијећа Словенаца, Хрваџа и Срба*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, Београд, 1989, 365–366.

⁴ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914–1918. I. 1918. година књига тридесетиа: офанзива друџа I период, тоњење друџа фаза – Надирање I армије на север и излазак на Дунав и Саву. Предацивање II армије од Велеса и Куманова на Косово и њено издијање на Дрину*, Београд, 1937, 571, 632, 693–695.

⁵ Bogdan Krizman, *nav. djelo*, 180.

⁶ Миле Бјелајац, *нав. djelo*, 367.

плановима кованим у Загребу, у Сарајево је 3. новембра 1918. стигао први глас да се српска војска приближила граници. Наиме, мајор Мирко Маринковић, официр за везу при Команди савезничких војски на Истоку, са сједиштем у Солуну, извијестио је 3. новембра 1918. српску Врховну команду о инструкцији команданта савезничких војски, у којој је речено да српска војска треба да пребаци своје дијелове на територију наклоњену југословенском покрету у Банату, Босни, Херцеговини итд.⁷ Уочи уласка српске војске у Босну, генерал Стјепан Саркотић упутио је из Сарајева извјештај аустроугарском министру финансија Шпицмилеру, у којем је рекао да у земљи влада сумњив мир, да су православни Срби у добром расположењу, муслимани потиштени, а Хрвати се држе различито.⁸

Коњички дивизион Тимочке дивизије заузео је Вардиште, а једна аустроугарска чета повлачила се „под борбом” ка Добруну. Градоначелник Вишеграда молио је да српска војска поштеди варош, јер је у њој остала само једна аустроугарска чета, која се неће борити.⁹ Преузимајући власт од дотадашњег земаљског поглавара, Народно вијеће СХС за Босну и Херцеговину основало је Народну владу Босне и Херцеговине 2. новембра 1918. и истог дана именовало Атанасија Шолу за њеног предсједника. Сљедећег дана, „прва народна влада Босне и Херцеговине преузела је власт у своје руке.” Уз то, Народно вијеће у Сарајеву ставило је у задатак среским и окружним властима да успоставе мјесне одборе Народног вијећа, у сврху чувања реда и мира, безбједности и приватног власништва.¹⁰ Сазнавши да је српска војска на улазним вратима Босне, Народно вијеће у Сарајеву овластило је 3. новембра 1918. Милана Јојкића и Јозу Сунарића да поведу разговоре са генералом Стјепаном Саркотићем, како би им био омогућен безбједан пролаз кроз аустроугарске трупе до границе. Након пристанка генерала Саркотића, Народно вијеће наложило је Милану Јојкићу, Хамдији Сврзи и Вјекославу Јелавићу да већ 4. новембра 1918. крену према Вишеграду. Међутим, пуковник Аполони позвао је у вечерњим сатима Јојкића на разговор, настојећи да га одговори од путовања. Ипак, опуномоћеници Народног вијећа кренули су сутрадан возом за Вишеград, али са осјећајем неизвјесности.¹¹ Истовремено са дешавањима у Сарајеву, један аустроугарски официр поручио је 3. но-

⁷ Bogdan Krizman, *nav. djelo*, 178.

⁸ Đorđe Mikić, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*, Banjaluka, 2011, 494.

⁹ Велики рајн Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914-1918 і. и доіађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 іод. књиџа љригесетї и љрџа 1918-1919. іодина: офанзива друји љериод, іоњење љређа фаза - Прелаз наших Армија љреко Дунава, Саве и Дрине и њихово издијање на демаркационе линије. Војно-дипломатїска акција за одређивање іраница Краљевине Јуџославије, Београд, 1939, 16.

¹⁰ Hamdija Kapidžić, *Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918*, Glasnik arhiva i društva arhivista Bosne i Hercegovine, god. III, knj. III, Sarajevo, 1963, 149, 162-163.

¹¹ Milan Jojkić, *U susret srpskoj vojsci: doživljaj od tri dana*, Sarajevo, 1918, 6-10.

вембра 1918. у Добруну код Вишеграда једном капетану српске војске, да ће мостови на Дрини бити порушени, ако српска војска буде наставила даље. Да ова пријетња није била без основе, српска војска увјерила се кад су њени први батаљони стигли до Вардишта, гдје је мост на Рзаву био порушен и жељезничка веза између Србије и Босне пресјечена.¹²

По доласку у Вишеград 4. новембра 1918, тројица представника Народног вијећа сусрели су се са коњичким поручником Кузманом Луковићем, првим српским официром који је ступио у Босну. Поручник Луковић стигао је у Вишеград „са 12 коњаника”.¹³ Он и његови војници, припадници 14. пука Тимочке дивизије, били су претходница Друге армије српске војске. Кад је 4. новембра 1918. у вечерњим сатима у Вишеград стигао и потпуковник Живан Ранковић, командант 14. пука, обратио се окупљеним грађанима, рекавши да је необично срећан што је „судбина баш њега одредила, да са својим пуком први ступи у слободну Босну. У Босну о којој он и његови другови, о којој сва српска војска непрестано сниваше.”¹⁴ Команданту Друге армије стигао је 4. новембра 1918. извјештај потпуковника Петра Косића, начелника Штаба Тимочке дивизије, да су се непријатељске трупе растуриле, а да је он у Вишеграду у друштву са бившим аустроугарским официрима, Југословенима и Чехословацима, који су му саопштили „да је у Сарајеву проглашена Југославија на основи уједињења са Србијом”. Српски официр извјестио је и о телефонском разговору са члановима покрајинске владе у Сарајеву, који су га молили да тамо што прије буде упућен један батаљон српске војске. Врховна команда издала је 4. новембра 1918. наређење војводи Степановићу да одмах пошаље у Сарајево „нешто коњице и један до два батаљона пешадије са једном брдском батеријом”. Речено је да ће ове трупе одржавати ред у Сарајеву и „потпомоћи рад Народног већа у погледу сједињења са Србијом”.¹⁵ Изасланици Народног вијећа стигли су 5. новембра 1918. преко Добруна у Вардиште, гдје је сусрет са војводом Степом Степановићем оставио веома снажан утисак на Милана Јојкића: „Никакве уочености никакве уображености, никакве охолости, какву смо небројно пута навикли код оних аустријских генерала, који су пред војводом Степановићем бежали као птице пред олујом.” Од таквог утиска, важнија је била чињеница да је Јојкић, са овлашћењима Народног вијећа у Босни и Херцеговини, тражио од војводе Степановића „да што пре пошље српске чете у Босну, а нарочито у Сарајево”. Обавијестивши команданта Друге српске армије о стању у Босни, тројица изасланика су „(...) у име Главног Одбора Народног Вијећа

¹² Светомир Света Ђукић, *Мемоари*, I-II, Београд, 2015, II, 307.

¹³ Перо Слијепчевић, *Босна и Херцеговина у Свјетском Рајуу*, Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење, Бања Лука-Београд, 2017. (репринт издања из 1929), 273.

¹⁴ Milan Jojić, *nav. djelo*, 19.

¹⁵ *Велики рај Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватца и Словенаца 1914-1918 г. и догађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и прва*, 18, 30.

у Босни и Херцеговини, замолили војводу да српска војска одмах ступи на територију Босне, те да што пре стигне у Сарајево да одржи ред и мир, и да осигура свим грађанима, без разлике вере, слободу, личну сигурност и иметак сваког појединца." Војвода Степановић рекао је да је срећан што као српски војник може притећи у помоћ, а нарочито се распитивао за расположење римокатоличког и муслиманског становништва. Јојкић је био увјерен да је дјеловањем изасланства Народног вијећа улазак српске војске у Босну „у великој мери убрзан и олакшан".¹⁶

Послије сусрета са тројицом делегата из Сарајева, војвода Степановић изашао је из школе у којој је био састанак. По свједочењу генерала Светомира Ђукића, кад је један војник спазио сузе на војводином лицу, питао га је хоће ли српска војска ићи у Босну, а војвода му је одговорио: „Хоћемо, јуначе! Сад не марим да умрем."¹⁷ Командант Друге армије извијестио је 5. новембра 1918. српску Врховну команду о састанку са члановима Народног вијећа, који су дошли „са писменим пуномоћијем да моле да се у Сарајево пошаље један батаљон од наших трупа" и који су изјавили да су сви дијелови аустроугарске војске у пуној анархији и да од њих пријети опасност за јавну безбједност. Аустроугарске трупе, које су биле око Вишеграда, повукле су се ка Рогатици, гдје су вршиле пљачку свих магацина. Војвода Степановић извијестио је да је основао Сарајевски одред под командом пуковника Милана Недића, а у чији је састав ушао 14. пук Тимочке дивизије, без једног батаљона, затим Коњички ескадрон и једна брдска батерија. Одред је упућен возом ка Сарајеву. Војвода Степановић извијестио је Врховну команду да су представници Народног вијећа из Сарајева, којима је предочио наређење команданту Сарајевског одреда, били мало узнемирени дијелом у којем пише „потпомогнути рад Народног већа", бојећи се да њихови противници то не употријебе као знак инвазије. Он им је објаснио да ће помоћ Народног вијећу бити упућивана, кад је оно затражи, против оних који би спречавали његов рад на уједињењу.¹⁸

Српска војска ослободила је Сарајево 6. новембра 1918, кад су стигли први одреди потпуковника Ранковића, последије чега су „сваки дан и сваку ноћ" стизали возом одреди српске војске.¹⁹ Милан Јојкић писао је, са нескривеним одушевљењем, да само три дана након што је оставио Сарајево, има утисак да долази „у неко друго, досад невиђено Сарајево (...) ослобођено тешких ланаца ропства и тираније. (...) Са скоро свих кућа, са свих јавних зграда вију се заставе. (...) Сарајево се обукло у најсвечаније рухо, да дочека српску војску, да дочека браћу српску из Србије. (...) Никада и никојом приликом не видех толико народа у Сарајеву."²⁰ Долазак српске војске изазвао

¹⁶ Milan Jojkić, *nav. djelo*, 29-32.

¹⁷ Светомир Света Ђукић, *nav. djelo*, 308-309.

¹⁸ Велики раји Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвајта и Словенаца 1914-1918 i. и догађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тиридесет и прва, 35, 45-46, 54.

¹⁹ Сјоменица војводе Сјоје Сјојановића, Београд 1930, 120.

²⁰ Milan Jojkić, *nav. djelo*, 37-39.

је велико интересовање штампе, која је процијењивала да је српску војску у Сарајеву дочекало око 30.000 људи. *Народно јединство*, службени орган Народне владе, дан ослобођења Сарајева 6. новембра назвало је „новим рођенданом Сарајева, најузвишенијим даном и најмилијим часом, (...) када се је пољубио ослободилац са робом коме је донео слободу”. Исти лист, пренио је 7. новембра поздравни говор Атанасија Шоле: „(...) Дођосте нам, браћо! Ми вас дуго, дуго чекасмо. Стољећа и стољећа очекивасмо вас и суморно гледасмо преко наших планина, када ли ће доћи час ослобођења. Наша држава коју оснивају Срби, Хрвати и Словенци неће никад заборавити вама, који натописите својом крвљу земљу од Охрида до Дунава. Овакова се дела не заборављају никад.” С друге стране, већина муслиманских листова примијетила је да су догађаји с краја октобра и почетка новембра 1918. изненадили муслимане и затекли их неспремне, те да су са страхом, забринутостју и неизвјесношћу очекивали долазак српске војске. Лист *Будућности* писао је да су муслимани дочекивали српске војнике резервисано и клицали им са „нешто мало искрености”, а лист *Једнакости* писао је да су се српски војници понашали „посве исправно”, премда су кружиле гласине да долази „банда људи, који пале, жаре, пљачкају и убијају”. И хрватски листови писали су о заплашености римокатолика. Ипак, како је вријеме пролазило, о српској војсци писало се све више као о чиниоцу реда и мира. На то су утицала дејства српске војске на сузбијању пљачке око Тузле и у Источној Херцеговини, па је један хрватски лист српској војсци одао признање: „Србијанским војницима свака част, јер су то поштени и честити људи, који озбиљно схватају своју дужност”. Међутим, *Глас слободе*, орган Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине, протестовао је против уласка антантиних трупа у Државу СХС, називајући такво стање новом окупацијом, али наглашавајући да јединице југословенског поријекла не сматра освајачима. Истовремено, тражено је да се српски војници што прије врате својим кућама и да би српску војску требало да замијени „народна војска”.²¹

По уласку у Босну, војвода Степановић је са својим штабом, „свуда бивао дочекиван као ослободилац”,²² стигавши у Сарајево 17. новембра 1918. Он је послао кратак извјештај Врховној команди: „Стигао сам са првим делом штаба у Сарајево, данас у 10 часова. Дочек становништва величанствен, уз одушевљена клицања за Његово Величанство Краља Петра I и Његово Височанство Престолонаследника Александра”.²³ Десет дана касније, у разговору са М. Ђуковићем, уредником *Народној јединства*, командант Друге српске армије рекао је да није очекивао да ће без борбе ући у Босну. „Ја сам очекивао борбе на Дрини и зато су биле предузете потребне мере. Депу-

²¹ Божица Младеновић, *Штампа Босне и Херцеговине о дочеку српске војске новембра 1918. године*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, Београд 1989, 382-386.

²² *Сјоменица војводе Сјејановића*, 22-23.

²³ *Велики рај Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914-1918 г. и догађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и прва*, 209.

тација Народног вијећа, која је позвала српску војску у Сарајево, мене је изненадила.” Он је нагласио да Србија улази у нову државу „без икаквих претензија на првенство, без икакве намере да води хегемонију.”²⁴ Слично је дјеловао и потпуковник Ранковић, који је од Вардишта до Сарајева излазио из воза на свакој станици, поручивао присутним људима да буду мирни и спокојни, увјеравајући их да Срби долазе као браћа и савјетујући православне Србе и муслимане „да се пазе и да живе као браћа”.²⁵ Међутим, ситуација није била тако безазлена. Кметови на подручју Бањалуке, Дервенте и Брчког, али и у другим крајевима, узимали су жито и палили имања муслиманских феудалаца, ага и бегова, с обзиром на неријешено аграрно питање. Српски сељаци запосједали су своје баштине, које им је отео султанов Земљишни закон 1858, а хабзбуршка власт послје 1878. то и потврдила.²⁶ Српски сељак у Босни и Херцеговини почео је сам да рјешава аграрно питање, „показујући горчину и бес који се у њему таложио столећима”. У данима немира, није било власти која би могла да заштити муслиманске велепосједнике, јер је стари државни апарат рушен, а нови органи власти још нису били довољно учвршћени.²⁷ Међутим, да би стала у крај пљачкама и убиствима, покрајинска влада наредила је среским властима у Босанској Крајини да употребе Народну гарду до доласка српске војске.²⁸ У ту сврху, председник Народне владе у Сарајеву, Атанасије Шола, обавијестио је 7. новембра 1918. све органе власти у Босни и Херцеговини, пославши им телеграм: „Јучер је стигла у Сарајево српска редовита војска, те држи у споразуму са Народном владом узоран мир и ред, а за кратко вријеме биће одреди српске војске размјештени по цијелој земљи. Ко год се огријешо о мир и ред, о туђе власништво, личну слободу или живот, биће од команданта те војске предан у руке правде, која ће свом строгошћу против сваког кривца поступати.”²⁹

С обзиром на то да је Народно вијеће СХС било без „неке озбиљније организиране оружане снаге”, Мате Дринковић позвао је из Загреба 2. новембра 1918. све за оружје способне, али се на његов позив готово нико није одазвао. Стога је два дана касније упутио телеграм српској влади, у којем је рекао да војска бивше Аустроугарске постаје неуредна хорда, која ће харати и пљачкати, замоливши српску владу да их њене трупе заштите, као и западне границе Државе СХС.³⁰ С тим у вези, Валеријан Прибићевић и

²⁴ *Сјоменица војводе Сјоје Сјојановића*, 120-123.

²⁵ Milan Jojkić, *nav. djelo*, 34-35.

²⁶ Милорад Екмечић, *Дујо крейшање између клања и орања: историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Београд, 2007, 365.

²⁷ Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914-1918*, Novi Sad 1990, 282.

²⁸ Hamdija Kapidžić, *nav. djelo*, 161, 195, 256.

²⁹ Здравко Антонић, *Босна и Херцеговина у Југославији 1918-1941*, Југословенска држава 1918-1998: зборник радова са научног скупа, Београд, 1999, 505.

³⁰ *Велики рај Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914-1918 i. и догађаји до извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и њрва*, 114.

Лаза Поповић, изасланици Народног вијећа СХС, допутовали су 8. новембра 1918. у Београд, гдје су преко војводе Петра Бојовића, команданта Прве армије, пренијели молбу српској влади да, без оклијевања, пошаље српске трупе у Ријеку, Загреб, Бачку, Банат и дијелове Славоније.³¹ Због италијанске опасности и страха од социјалних немира, Народно вијеће позвало је у помоћ српску војску, која је ионако од почетка новембра 1918. „убрзано прелазила аустроугарске границе.”³² И поред тога што је стигао потврдан одговор српске Врховне команде, Одио за народну одбрану Народног вијећа СХС, и даље у намјери да изгради војску Државе СХС, започео је успостављање Трећег и Четвртог окружја, па су у ту сврху из Загреба у Сарајево упућени подмаршал Бекић, генерал Дурман, пуковник Чобан и мајор Броз. Међутим, дан након што су четворица официра стигла у Сарајево, Народна влада Босне и Херцеговине писала је 10. новембра 1918. Мати Дринковићу у Загреб да је већ раније упутила позив српској војсци да дође у Босну и да је дјелатност четворице официра беспредметна.³³ Осим тога, покрајинска влада навела је да „познајући добро душу народа у Босни и Херцеговини и поучени искуством” сматра да је код свих слојева становништва наступила „таква аверзија против војне дужности, да би сваки покушај организације, не само без успјеха био, него би изазвао велико нерасположење у народу самом.” Стога је покрајинска влада, која је српској војсци раније ставила на располагање сва своја прометна средства,³⁴ изразила увјерење да не треба ни покушавати организовати нову војску, с обзиром на то да ће ред и мир у Босни и Херцеговини одржавати српска војска. Након овог писма, улиједила је оштра преписка између Сарајева и Загреба, односно покрајинске владе и Дринковића, који је упозорио Народну владу у Сарајеву да је она орган Народног вијећа СХС из Загреба, да су именована четворице официра извршена законито и да не би требало дјеловати сепаратистички.³⁵ Иако је Народно вијеће у Сарајеву још 5. новембра 1918. издало проглас о оснивању Народне гарде, на добровољној основи и уз бесплатну службу, са циљем да чува мир и поредак, речено је да ће она бити распуштена кад српска војска преузме обезбјеђење у земљи. Како до оснивања Народне гарде у многим мјестима није ни дошло, а тамо „гдје је долазила српска војска, распуштала се гарда”, Народно вијеће у Сарајеву убрзо је одлучило да се не ствара нова војска, него да се сва војна питања ријешавају у договору са српском војском. Атанасије Шола саопштио је 8. новембра 1918. команданту Сарајевског одреда да очекује и тражи да српска војска обезбиједи жељезничке пруге и

³¹ Bogdan Krizman, *nav. djelo*, 181–182, 184–185.

³² Мира Радојевић, *Српски народ и јуџословенска краљевина 1918–1941*, том I: *Од јуџословенске идеје до јуџословенске државе*, Београд, 2019, 213.

³³ Миле Бјелајац, *нав. гјело*, 372.

³⁴ Milan Jojić, *nav. djelo*, 32.

³⁵ Миле Бјелајац, *нав. гјело*, 373; Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977, 148–162.

станице, индустрију, државне објекте и приватну својину. Он је предложио да српска војска распореди у Босни и Херцеговини једну дивизију, о чијој исхрани би бринула Народна влада.³⁶ Истог дана, потпуковник Живан Ранковић, командант 14. пука, извјестио је да у Сарајеву влада потпуни ред.³⁷

Ни дешавања на ослобођеним подручјима Босне и Херцеговине, гдје је српска војска постепено успостављала ред, нису ишла у прилог покушајима стварања нове оружане силе, по жељама из Загреба. Наиме, по доласку српске војске у Сарајево, пуковник Милан Недић, командант Сарајевског одреда, уочио је у кафани *Маријин Двор* већу групу аустроугарских официра у униформама, међу којима је било неколико генерала, којима се послуга „најпонижније клањала”. Пуковник Недић сазнао је да су то официри који су дошли из Загреба да „уреде босанску војску”. Командант Сарајевског одреда захтијевао је од Народне владе у Сарајеву да ти официри напусте Босну и Херцеговину, јер у супротном „неће гарантовати за њихове животе ни поредак”. Један члан покрајинске владе објаснио је пуковнику Недићу да је долазак официра из Загреба наредио Дринковић, повјереник тамошњег Народног вијећа. У непријатном телефонском разговору, пуковник Недић поручио је Дринковићу да, ако поново дођу аустроугарски официри, „сада такозване Југославије, неће се више живи вратити”, па су исте вечери напустили Сарајево.³⁸ Пуковник Недић извјестио је 11. новембра 1918. да велики дио народа у Босни и Херцеговини хоће да се сједини са Србијом под династијом Карађорђевића, али да се из Загреба води пропаганда за образовање „Југословенске републике без Србије и Црне Горе”. Он је примијетио да је у Сарајеву понекад могуће чути узвике „Живјела Република!”. С обзиром на догађај са официрима посланим из Загреба, пуковник Недић сматрао је да је потребно што прије запосјести српским трупима Босну и Херцеговину, као и Далмацију, што је и чињено, с обзиром на то да се практично читава Тимочка дивизија кретала напријед и постепено надирала у Босну, а дијелови Шумадијске дивизије замијењивали су у посадама дијелове Тимочке дивизије.³⁹

Средином новембра 1918. у Народном вијећу СХС преовладало је мишљење да оружану силу треба даље развијати уз помоћ српске војске.⁴⁰ На такву одлуку утицале су јединице Тимочке дивизије, које су 14. новембра ослободиле Требиње и Дубровник, 20. новембра Сплит и 21. новембра Бањалуку,⁴¹ као и осјећај немоћи пред „зеленим кадром”, бившим аустро-

³⁶ Hamdija Kapidžić, *nav. djelo*, 178–179, 195, 202, 214–217, 248, 260.

³⁷ Велики рајџ Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914–1918 i. и догађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књиџа шридегесет и љрва, 96.

³⁸ Светомир Света Ђукић, *nav. djelo*, 317–318.

³⁹ Велики рајџ Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914–1918 i. и догађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књиџа шридегесет и љрва, 133, 147–148.

⁴⁰ Миле Бјелаяц, *nav. djelo*, 376.

⁴¹ Vlado Strugar, *Srpska vojska u zaštiti jugoslovenskog prostora krajem 1918. godine*, *Stvaranje jugoslovenske države 1918: zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979*, Beograd, 1983, 144.

угарским војницима, који су се враћали са фронта, доносећи несигурност и чији је број у другој половини истог мјесеца нарастао на око 50.000.⁴² Иако „зелени кадар” у Босни и Херцеговини није био толико примјетан, са изузетком Босанске Крајине, и у овим областима најмногобројнији виновници нереда током новембра 1918. били су демобилисани војници који су се враћали кућама.⁴³ Врховна команда српске војске добила је извјештај свог представника у Загребу, који је истакао да су га делегати из Босанске Крајине замолили да што прије буду упућене српске трупе у Бањалуку, Приједор, Босанску Градишку и Босански Нови, ради одржавања реда, а нарочито у Приједору, као раскршћу жељезничких путева, у чијој близини се налази и богати рудник. Уз то, речено је да код Босанске Градишке и Прњавора има богатих поља, необраног кукуруза и кромпира, који би могли бити упропашћени. С тим у вези, српска Врховна команда издала је 18. новембра 1918. наређење војводи Степановићу да се захтјеву народних представника из Босанске Крајине изађе у сусрет и у назначена мјеста пошаљу трупе, по процјени команданта Друге армије.⁴⁴

С обзиром на веома сигуран положај српске војске у Босни и Херцеговини, која је била једини чинилац обезбјеђења друштвеног поретка, расположење већине становништва према њој постајало је све повољније. Да би спровела своје ратне и политичке циљеве, српска Врховна команда и српска влада упутиле су двојицу представника у Босну и Херцеговину, генерала Божидара Терзића и Милана Пећанца, како би прикупљали податке, извјештавали о политичкој ситуацији и придобијали јавно мнијење за Србију. Њихов политички задатак био је да у Босни и Херцеговини (и Далмацији) раде на уједињењу са Србијом, а изван посредовања Народног вијећа СХС у Загребу.⁴⁵ У циљу појашњења ставова за предузимање политичког дјеловања у вези са уједињењем, српска Врховна команда именовала је генерала Божидара Терзића за свог делегата у Сарајеву. Војвода Живојин Мишић написао је за генерала Терзића да га Врховна команда овлашћује да „у њено име и у споразуму са Народним већем у Сарајеву приступи регулисању свих војних и осталих питања на територији Босне, Херцеговине и Далмације”. Он је добио задатак да одржава тијесну и непосредну везу са војводом Степановићем, „који ће му у сваком погледу излазити на сусрет по свим питањима”.⁴⁶ Генерал Терзић стигао је у Сарајево 15. новембра 1918. и наредног дана предао Мишићево писмо покрајинској влади. Народно вијеће и Народна влада размотрили су писмо 18. новембра 1918, усвојили

⁴² Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, Beograd, 1988, 215.

⁴³ Bogumil Hrabak, *nav. djelo*, 278.

⁴⁴ *Велики рати Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914–1918 i. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књиџа ширдесет и љрва*, 215.

⁴⁵ Đorđe Mikić, *nav. djelo*, 508.

⁴⁶ *Велики рати Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914–1918 i. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књиџа ширдесет и љрва*, 84.

све тачке и изразили захвалност српској влади због делегирања тако угледног генерала.⁴⁷ Покрајинска влада у Сарајеву тражила је од генерала Терзића да српска војска не допусти поремећај производње и саобраћаја у Босни и Херцеговини, а исто тако да се дијелови аустроугарске војске са јадранске обале не повлаче кроз ове области. Генерал Терзић јавио је Врховној команди да јединице српске војске морају бити толико јаке да осигурају личну имовину и безбједност грађана у Босни и Херцеговини, а посебно муслимана „који се плаше освете“.⁴⁸ Генерал Терзић тражио је 18. новембра 1918. инструкцију од Врховне команде, у вези са дјелатношћу на уједињењу Босне и Херцеговине са Србијом. Два дана касније, добио је одговор да би било од великог општесрпског интереса ако би се Босна и Херцеговине што прије изјаснила за уједињење са Србијом, као што је то већ учинила Далмација. У инструкцији је истакнуто да би најбоље било ако би таква иницијатива потекла од саме покрајинске владе, односно ако би она објавила манифест да се уједињује са Србијом, као и да би било потребно да уједињење што прије буде проглашено. Врховна команда препоручила је генералу Терзићу обазривост у поступању према Атанасију Шоли.⁴⁹ Наиме, неки представници српског грађанства у Народном вијећу и Народној влади у Сарајеву, иако су били за идеју непосредног уједињења Босне и Херцеговине са Србијом, што је све више долазило до изражаја у Босанској Крајини и Херцеговини, наступали су опрезно, водећи рачуна о ставу и расположењу Хрвата и муслимана. Генерал Саркотић сматрао је још у јулу 1918. да је муслиманско становништво најмање „инфицирано југословенском пропагандом“. Осим тога, Србији је било теже обезбиједити политичку подршку у Сарајеву, него у Војводини и Црној Гори, због већ успостављених односа између Сарајева и Загреба, у чему су знатан утицај имали хрватски представници у Народном вијећу и Народној влади у Сарајеву. Милан Пећанац извјестио је српску владу 20. новембра 1918. да у Босни и Херцеговини постоји расположење за уједињењем са Србијом, али да је за извршење тог уједињења потребно имати што више српске војске у тим областима. Његов став да је потребно извршити уједињење Босне и Херцеговине са Србијом преко закључака народних вијећа, наишао је на добар пријем у Босанској Крајини.⁵⁰

Наиме, српски национални покрет у Босни и Херцеговини започео је дјеловање 1918. и прије доласка српске војске, нарочито у Босанској Крајини. Тако се 24. октобра окупљеним људима у Босанској Костајници обратио један свештеник, рекавши да су Хрвати и муслимани нанијели много зла Србима и да ће освета „кад дође чика Пера са своја два сина да ослободи народ бити по оној око за око, зуб за зуб“. Један други свештеник, Душан Суботић

⁴⁷ Петар Опачић, *нав. дјело*, 415.

⁴⁸ Владо Стругар, *Југословенски 1. децембар 1918. (својојошвињница за сјомен)*, Београд, 2018, 180.

⁴⁹ Bogdan Krizman, *Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918*, 209.

⁵⁰ Đorđe Mikić, *нав. дјело*, 508–509, 511–512.

из Босанске Градишке, напустио је Загреб, чувши да се тамо говори да Босна и Херцеговина нису српске земље, и вратио се у Босанску Крајину, гдје је започео дјеловање на непосредном уједињењу са Србијом. Српско грађанство Бањалуке и Босанске Крајине било је опозиционо одређено у односу на Народно вијеће и Народну владу у Сарајеву, па се у Народном вијећу у Бањалуци јавила идеја о непосредном уједињењу Босне и Херцеговине са Србијом. Осим православних Срба, дјеловању проте Суботића придружили су се и крајишки муслимани „и свјесни католици”, а посљедица његовог националног рада огледала се у чињеници да су од 54 чак 42 котара у Босни и Херцеговини прогласила непосредно уједињење са Србијом. Прогласи о уједињењу са Србијом започели су 27. новембра из Бањалуке и Бихаћа и трајали све до 5. децембра 1918, обухватајући практично сва подручја, како у Босни, тако и у Херцеговини. Закључци народних вијећа доношени су у име цјелокупног становништва, „без обзира на вјеру и племе”.⁵¹ Ако се узме у обзир бројност појединачних изјашњавања, али и вријеме у којем је до њих долазило, лако је закључити да је цјелокупна дјелатност имала превасходно национални карактер и да је била одраз народног одушевљења због завршетка рата, побједи српске војске, ослобођења од Аустроугарске и уједињења са Србијом.⁵² Међутим, проглас о оснивању Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. прекинуо је започети процес непосредног уједињења Босне и Херцеговине са Србијом.⁵³ Врховна команда доставила је 4. децембра 1918. команданту Друге армије депешу српске владе у којој се каже: „Из Бихаћа, Костајнице, Сребренице, Кључа, Тешња, Бјељине, Бања Луке и тако даље добили смо телеграме, где се прогласило јединство са Србијом. Молимо саопштите свима, да не би било пометње, да и даље остане, до новог наређења, управљање као сад од стране Народне владе у Сарајеву.” Од војводе Степановића тражено је да ово саопшти свим потчињеним командантима српских трупа у Босни и Херцеговини.⁵⁴

Међутим, како су односи између Сарајева и Бањалуке остали несређени и након Прводецембарског чина, Народна влада Босне и Херцеговине тражила је интервенцију српске војске, да би успоставила свој ауторитет у Босанској Крајини. Добивши упутства од Врховне команде, војвода Степановић обавијестио је 14. децембра председника Шолу да Народна влада у Сарајеву, у спору са Народним вијећем у Бањалуци, може рачунати на помоћ српске војске, али није познато да ли је заиста дошло до војног уплитања у међусобне размирице.⁵⁵ Десет дана касније, команданту Друге армије достављен је извјештај да у Бањалуци, осим српске војске, постоји и чета јачине 140 војника и неколико официра, коју је тамошње Народно вијеће

⁵¹ Isto, 496, 512-514.

⁵² Мира Радојевић, *нав. djelo*, 229-230.

⁵³ Đorđe Mikić, *нав. djelo*, 515.

⁵⁴ Велики раји Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914-1918 і. и доіађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесеті и прва, 358-359.

⁵⁵ Đorđe Mikić, *нав. djelo*, 516-517.

основало од бивших припадника аустроугарске армије, у сврху одржавања реда и безбједности и чувања државне и приватне имовине. Представници бањалучког Народног вијећа, увиђајући потребу постојања само једне војске у Босни, и то српске војске, изразили су спремност да своју чету расформирају, уколико би српске трупе у Бањалуци биле појачане. Међутим, Тимочка дивизија није имала могућност да дио својих трупа из других мјеста пребаци у Бањалуку,⁵⁶ а постојање локалне чете тамошњег Народног вијећа крајем 1918. говори, поред осталог, и о одређеном неповјерењу према Народном вијећу и Народној влади у Сарајеву.

Српске трупе биле су током новембра и децембра 1918. распоређене практично по свим већим мјестима у Босни и Херцеговини, како би одржавале ред и чувале војну имовину, коју је локално становништво почело да разноси. Премда се оцјена генерала Ђукића да је било довољно „само да се појави српски војник у шајкачи и ред би био успостављен”,⁵⁷ у основи може прихватити као тачна, забиљежени су и поједини испади српских официра и војника према локалном становништву у Босни. Тако је војвода Живојин Мишић, као начелник Врховне команде српске војске, 2. децембра 1918. издао наређење командантима Прве и Друге армије да буду сузбијене такве појаве: „Имам извештај да поједини наши официри и војници, нарочито у Босни, показују извесну нетрпељивост како према мухамеданској или католичкој вери тако и према хрватској застави. Ове ме појаве чуде и не могу схватити откуда ова верска нетолеранција код наше војске, кад она никада није постојала. Исто тако хрватска застава, нарочито сада када је прокламовано уједињење, мора се поштовати као и наша. Молим настаните да се и ови појединачни испади потпуно сузбију.”⁵⁸ Десет дана касније, војвода Степановић саопштио је команди Тимочке дивизије да са разних страна добија извјештаје да се команданти и командири посада у Босни и Херцеговини (као и у Далмацији и Новопазарском Санцаку), не ограничавају на извршење додијељене им улоге, већ се противно постојећим наређењима, мијешају и у унутрашње ствари, упуштајући се чак и у расправу појединих политичких питања. С обзиром на могуће штетне посљедице, војвода Степановић наредио је да се команданти и командири посада ограниче искључиво на извршење додијељеног им задатка, тј. на одржавање реда и мира, обезбјеђење личне сигурности и осигурање државне и приватне својине.⁵⁹

Српска војска у децембру 1918. бројала је 6.936 официра и војних чиновника и 120.494 војника. Њена Друга армија била је размјештена од Саве, Уне и јадранске обале у средњој Далмацији, па на простору према грани-

⁵⁶ Велики рајт Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914-1918 і. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 іод. књија йридесетї и йрва, 465-466.

⁵⁷ Светомир Света Ђукић, *нав. гјело*, 314.

⁵⁸ Велики рајт Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914-1918 і. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 іод. књија йридесетї и йрва, 333.

⁵⁹ *Исто*, 406.

ци са Бугарском и Грчком. Састојала се од три дивизије: Тимочке, Шумадијске и Југословенске, као и од Јадранских трупа, које су, у ствари, биле један пук издвојен 24. октобра 1918. из Југословенске дивизије и непосредно потчињен Врховној команди. Док је остатак ове дивизије био размјештен на Косову и Метохији, Јадранске трупе кретале су се према мору, односно Боки Которској. Шумадијска дивизија упутила је јединице у Босну и према Далмацији, а са мањим снагама остала у западној Србији и Шумадији, док је Тимочка дивизија, у пуном саставу (13, 14. и 15. пук, као и остале формацијске јединице), била размјештена у Босни, Херцеговини и дијеловима Далмације, с тим да су њене јаче посаде биле распоређене у мјестима према италијанској војсци. Командант Тимочке дивизије, са штабом у Сарајеву, био је пуковник Ђуро Докић, а командант Шумадијске дивизије, са штабом у Чачку, пуковник Петар Мишић.⁶⁰

У ствари, Тимочка дивизија била је распоређена у овим мјестима у Босни и Херцеговини: Сарајево, Високо, Вареш, Зеница, Завидовићи, Добој, Дервента, Прњавор, Босански Брод, Прозор, Горњи Вакуф, Бугојно, Травник, Јајце, Бањалука, Босанска Градишка, Босански Нови, Босанска Крупа, Бишаћ, Приједор, Сански Мост, Босански Петровац, Дрвар, Тишковац, Гламоч, Требиње, Билећа, Гацко, Невесиње, Мостар, Коњиц, Калиновик и Вишеград. Истовремено, дијелови Шумадијске дивизије били су распоређени у овим мјестима, углавном у Босни: Вишеград, Сарајево, Варцар Вакуф, Кључ, Рогатица, Власеница, Кладањ, Хан Пијесак, Прача, Горажде, Чајниче и Фоча. У Сарајеву је било пет чета, Коњички ескадрон и пет артиљеријских батерија, а у Требињу једна и по чета, са митраљеским одјељењем и артиљеријском батеријом. У више градова била је смјештена по једна чета, углавном са митраљеским одјељењем: Зеница, Босански Брод, Травник, Бањалука, Бишаћ, Приједор, Гламоч, Мостар, Вишеград, Рогатица и Власеница. Посаде у Босанском Броду и Травнику имале су и по једну артиљеријску батерију. У неколико мјеста налазило се по пола чете: Добој, Јајце, Дрвар, Гацко, Невесиње и Горажде, а у више мјеста само по један вод: Високо, Вареш, Завидовићи, Дервента, Прњавор, Горњи Вакуф, Прозор, Бугојно, Босанска Градишка, Босански Нови, Босанска Крупа, Сански Мост, Босански Петровац, Билећа, Коњиц, Калиновик, Варцар Вакуф, Кључ, Кладањ, Прача, Чајниче и Фоча. У Хан Пијеску било је пола вода, а на осигурању жељезничке пруге Сарајево – Вардиште двије чете.⁶¹

Према томе, српска војска у Босни и Херцеговини у децембру 1918. имала је релативно малобројне трупе.⁶² Стога се пријем дијела домаћег становништва у српску војску наметао као нужност, а и како би се заморени припадници српске војске могли пустити на одсуство. Врховна команда одобрила је 24. новембра 1918. да се примају добровољци за поуну српских

⁶⁰ Vlado Strugar, *Srpska vojska u zaštiti jugoslovenskog prostora krajem 1918. godine*, 138, 144-147.

⁶¹ *Isto*, 144-146.

⁶² Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, 216.

јединица,⁶³ што је наредног дана потврдило и Народно вијеће Босне и Херцеговине.⁶⁴ Војвода Степановић употребљавао је добровољце за попуну и ојачавање јединица свих родова српске војске.⁶⁵ Он је присуствовао полагању њихове заклетве у Сарајеву, одржавши при томе говор у којем је рекао да је пресрећан што га је Бог поживио да дочека „да и Босанци уђу у редове наше војске, да је одмене, да је освеже”. Командант Друге српске армије нагласио је да регрути улазе у редове војске која се прославила, „благодарећи не ропској послушности већ домаћем васпитању, које је начинило српског сељака да од ране младости слуша старијега”. Позивајући се на војничку част и витештво, војвода Степановић поручио је да „стари српски војници нису већ осам година код својих кућа”, позвавши регруте да се угледају на њих и да служе „верно краљу и Отаџбини и традицијама наше славне војске, којој се цео свет диви”.⁶⁶ У ствари, прерастање Војске Краљевине Србије у Војску Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, подразумевало је постепену изградњу новог војно-административног система, у мирнодопским условима, на свим ослобођеним подручјима, укључујући Босну и Херцеговину. Тако је Оперативно одељење Штаба Врховне команде издало наређење 1. марта 1919. да се оснују четири армијске области, у циљу војног уређења земље. Друга армијска област, чији је командант био војвода Степановић и чија је команда била у Сарајеву, обухватала је Босну, Херцеговину, дио Далмације и дио Црне Горе,⁶⁷ а састојала се од три дивизијске области: Босанске, са командом у Сарајеву, Зетске, са командом на Цетињу, и Јадранске, са командом у Дубровнику, с тим да су у оквиру ове армијске области дјеловале и јединице ван њеног дивизијског састава. Босанска дивизијска област састојала се од три пјешадијског пука: 15. пјешадијског пука у Сарајеву, с тим да је један батаљон био у Тузли, а једна чета у Фочи, 25. пјешадијског пука са дијеловима у Тузли, Зворнику, Фочи и Вишеграду, и 33. пјешадијског пука у Бањалуци, с тим да је један батаљон био у Приједору, а један у Травнику. Штаб Артиљеријског пука Босанске дивизијске области, са три дивизиона, био је у Сарајеву, а по мирнодопском премјештају један дивизион и у Бањалуци. У Сарајеву су се налазиле Артиљеријска радионица и Болничка чета Тимочке дивизије, док су Болничка чета и Марвена болница Шумадијске дивизије били смјештени у Мостару. На територији Босанске дивизијске области, али изван њеног састава, налазили су се 6. коњички пук у Сарајеву, из Тимочке и Шумадијске дивизије, Хаубички пук Друге армијске области у Сокоцу, са три дивизиона, Артиљеријски пук тешке артиљерије у Сарајеву,

⁶³ Велики рајџ Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914–1918 і. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и прва, 354.

⁶⁴ Hamdija Kapidžić, *nav. djelo*, 250.

⁶⁵ Велики рајџ Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца 1914–1918 і. и догађаји њо извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и прва, 267.

⁶⁶ Светомир Света Ђукић, *nav. djelo*, 318–319.

⁶⁷ Краљевство Срба, Хрваџа и Словенаца (1918–1920): зборник докумената, том 1: Војна заштитна ошацине, књ. 1 (одабрао Владо Стругар, приредио Милић Ф. Петровић, уредник Момчило Зечевић), Подгорица–Београд, 2011, 241.

са штабом и два дивизиона, као и Инжењеријски батаљон, из Шумадијске и Тимочке дивизије, и Аутомобилски одред.⁶⁸

Треба поменути и то да је годину дана по ослобођењу Босне и Херцеговине, започела расправа између српске штампе, с једне стране, и хрватске и муслиманске штампе, с друге стране, који дан би требало славити као дан ослобођења: 29. октобар или 6. новембар? Хрватска и муслиманска штампа писала је да је српска војска савјесно и марљиво обављала свој посао одржавања реда и мира и заштите спољних граница, али да није прихватљиво да је својим доласком у Босну и Херцеговину донијела слободу, дајући предност 29. октобру. С друге стране, *Народно јединство* писало је 6. новембра 1919: „Историја нашег ослобођења јесте историја пута једне велике идеје, о чију је судбину везао троимени народ своју срећу или несрећу. Зато се она не смије извртати, не смије се засењивати свагдањим, ситничавим, пакосним, што доносе собом разни односи и разлике. Она је свето скровиште, у које ће бити похрањено све што допринесе нашем ослобођењу; у њој ће наћи мјесто незаборавности сваки фактор, који је био учесник у ослобођењу Срба, Хрвата и Словенаца.”⁶⁹ Као да се и у овом помирљивом тону назирао утисак да су изјаве и тежње из Босне и Херцеговине биле „привесак Београда и Загреба”, у сукобу који се између ова два политичка средишта у југословенској држави оцртавао све јаче, па се и народни посланици из Босне и Херцеговине нису „нигде нашли заједно”.⁷⁰

Из свега реченог, може се закључити да Народно вијеће и Народна влада у Сарајеву нису били способни да сами, без сопствене оружане силе, стану у крај немирима и насиљу насталом у Босни и Херцеговини поразом и сломом Аустроугарске и распадом њеног система власти. Стога је побједоносни долазак српске војске на Дрину улио наду да би, уз њену помоћ, било могуће сачувати какав-такав поредак и да би њено присуство у Босни и Херцеговини могло, истовремено, довести до дугоишчекиваног ослобођења од туђинске власти и уједињења у једну слободну државу. Тако је српска војска ушла у Босну и Херцеговину, не само у складу са проглашеним ратним циљем Србије „за ослобођењем и уједињењем све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца” и намјерама највише савезничке команде, него и на тражење и позив нових, народних, органа власти у Босни и Херцеговини. Премда је српски народ у овим областима од почетка 19. вијека до 1918. тежио националном и социјалном ослобођењу, његов покрет могао је да дође до свог краја и да има повољан исход, само уз присуство и подршку српске војске. Она је била кључни чинилац у остварењу националног ослобођења и уједињења, јер без војног ослобођења, које је она донијела, не би било ни политичког ослобођења, нити државног уједињења. Не само да су присуством српске војске сузбијени покушаји одвајања Босне и Херцеговине од Србије, него је и њен боравак у градовима и варошима ових области, па макар и са сасвим симболичним снагама, омогућио јачање покрета на-

⁶⁸ *Истио*, 161-173.

⁶⁹ Божица Младеновић, *нав. гјело*, 387.

⁷⁰ Перо Слијепчевић, *нав. гјело*, 277.

родних вијећа, који је постао политички чинилац тек захваљујући српској војсци. Иако су народна вијећа у Босни и Херцеговини проглашавала непосредно уједињење са Србијом, „без обзира на вјеру и племе”, читав покрет имао је превасходно српско обиљежје, па се у том смислу може говорити и о својеврсном војно-политичком садејству српског националног покрета у Босни и Херцеговини и Војске Краљевине Србије. Док је римокатоличко и муслиманско становништво дочекало српску војску са резервом и у различитом расположењу, дотле је за православне Србе у Босни и Херцеговини њен долазак, односно ослобођење које је она донијела, био епохалан догађај, један од најзначајнијих у њиховој дотадашњој историји.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914-1918 г. 1918. година књига тридесетиа: офанзива друи периода, поњење друиа фаза - Надирање I армије на север и излазак на Дунав и Саву. Пребацивање II армије од Велеса и Куманова на Косово и њено издијање на Дрину, Београд: Штампарска радионица Министарства војске и морнарице, 1937.

Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрватиа и Словенаца 1914-1918 г. и доађаји по извршеном уједињењу до демобилизације 1920 год. књига тридесет и прва 1918-1919. година: офанзива друи периода, поњење трећа фаза - Прелаз наших Армија преко Дунава, Саве и Дрине и њихово издијање на демаркационе линије. Војно-дипломатска акција за одређивање граница Краљевине Југославије, Београд: Штампарска радионица Министарства војске и морнарице, 1939.

Светомир Света Ђукић, *Мемоари, I-II*, Београд: Медија центар Одбрана, 2015.
 Јојкић Milan, *U susret srpskoj vojsci: doživljaj od tri dana*, Sarajevo, 1918.

Краљевство Срба, Хрватиа и Словенаца (1918-1920): зборник докумената, том 1: *Војна заштитна оштинска*, књ. 1 (одабрао Владо Стругар, приредио Милић Ф. Петровић, уредник Момчило Зечевић), Подгорица-Београд 2011.

ЛИТЕРАТУРА

Антонић Здравко, *Босна и Херцеговина у Југославији 1918-1941*, Југословенска држава 1918-1998: зборник радова са научног скупа, Београд 1999, стр. 501-514.

Bjelajac Mile, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Београд: Narodna knjiga, 1988.

Бјелајац Миле, *Стварање војске Народној вијећа Словенаца, Хрвајта и Срба*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 365–378.

Екмечић Милорад, *Дујо крейшање између клања и орања: историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Кapidžić Hamdija, *Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918*, Glasnik arhiva i društva arhivista Bosne i Hercegovine, god. III, knj. III, Sarajevo 1963, 147–328.

Krizman Bogdan, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.

Krizman Bogdan, *Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918*, Historijski zbornik, god. XIV, Zagreb 1961, 167–216.

Mikić Đorđe, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Banjaluka: Nezavisni univerzitet, 2011.

Младеновић Божица, *Штампа Босне и Херцеговине о дочеку српске војске новембра 1918. године*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 379–388.

Опачић Петар, *Србија, Солунски фронт и уједињење 1918*, Београд: Књижевне новине, 1990².

Радојевић Мира, *Српски народ и југословенска краљевина 1918–1941*, том I: *Ог југословенске идеје до југословенске државе*, Београд: Српска књижевна задруга, 2019.

Слијепчевић Перо, *Босна и Херцеговина у Светском Рају*, Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење, Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске; Београд: Балканолошки институт САНУ, 2017. (репринт издања из 1929), стр. 219–277.

Сјоменица војводе Стејне Стејановића, Београд 1930.

Стругар Владо, *Југословенски 1. децембар 1918. (сјоменица за сјомен)*, Београд: Завод за уџбенике, 2018.

Strugar Vlado, *Srpska vojska u zaštiti jugoslovenskog prostora krajem 1918. godine*, Stvaranje jugoslovenske države 1918: zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Ploku od 16. do 19. maja 1979, Beograd 1983, 135–152.

Hrabak Bogumil, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914–1918*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990.

Goran Latinović

THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA IN 1918

S u m m a r y

The newly proclaimed authorities of Bosnia and Herzegovina in autumn 1918, after the defeat of the Habsburg Monarchy, were not able to protect their own territory of various violation, due to the collapse of any kind of system. Bearing in mind that the Serbian national movement from the early 19th century to 1918 was constantly present in Bosnia and Herzegovina, the arrival of the Serbian army on the Drina river strengthened a hope that the liberation would come very soon. Therefore, the new authorities in Sarajevo invited the Serbian army to enter Bosnia and Herzegovina. The Serbian army was the crucial factor in the movement which led to the decision of local authorities in great majority of boroughs in Bosnia and Herzegovina (42 of 54) to declare a direct unification with the Kingdom of Serbia during late November and early December of 1918. The Serbian army provided a protection and an order in Bosnia and Herzegovina and enabled the entire process of the national unification. While Roman-Catholic and Muslim population in Bosnia and Herzegovina had a reserve for the arrival of the Serbian army and for the liberation which it brought, for the Orthodox Serbs that was an epochal act and one of the most significant events in their entire history.

